

УДК 159.9:37.091.12.011.3-051

Вдовенко І.С.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються психолого-педагогічні складові підготовки майбутніх учителів до використання інноваційної діяльності та методи організації навчально-пізнавальної діяльності в умовах перехідного соціально-економічного періоду самовизначення особистості майбутнього педагога.

Ключові слова: інноваційна діяльність, фахова підготовка, самореалізація особистості, педагогічна творчість, самоаналіз, диференціація навчання, самостійність, інтелектуальність, самовизначення.

Актуальність дослідження. Нинішній стан соціально-економічного розвитку українського суспільства зумовлює необхідність підготовки освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, утвердження її як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Освіта є основою розвитку особистості, її інтелектуального багатства, запорука майбутнього України. Провідна роль у цьому процесі належить учителеві.

В умовах перехідного соціально-економічного періоду відбувається переосмислення системи педагогічних цінностей. Її основу мають складати як загальнолюдські, так і національні ціннісні орієнтири, що витримали перевірку часом та історією.

В даний час у зв'язку з ґрунтовними змінами у вищій освіті, що відбуваються в нашій країні, підіймаються питання, пов'язані з самовизначенням особистості майбутнього вчителя. Ці питання набули особливу актуальність в інформаційному суспільстві, де інформатизація освіти постає майже на першому місці.

Аналіз останніх досліджень. Етапи підготовки майбутніх учителів до дослідницької діяльності досліджували Р. Скульський, Я. Коменський, Я. Корчак, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, досвідом педагогів-новаторів Ш. Амонашвілі, І. Волкова, О. Захаренка, В. Шаталова.

Ідеї інноваційної підготовки знайшли розвиток у роботах В. Слєпко, Л. Подимової, Ю. Максимова та інших дослідників.

Мета статті – розкрити психолого-педагогічні особливості підготовки майбутніх учителів у процесі інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Головною особливістю нововведень, впроваджуваних у сучасній освіті, виступає гуманістична спрямованість. У зв'язку з цим набуває особливої значущості завдання переорієнтації поглядів вчителів на гуманістичні ідеали та цінності, адекватні характеру інноваційної діяльності.

У ході розвитку суспільства поступово відбувається перегляд, відмова від старих та створення нових норм діяльності. Реальна діяльність будь-якого педагога є одночасно нормованою і неповторною, творчою, що несе в собі унікальні риси його особистості.

Суттєвого оновлення зазнає педагогічна діяльність у традиційній вищій школі. Поступово втрачається провідна роль учителя як інформатора, основного джерела знань. Разом з тим важливого значення набувають організаційна та дослідницька функції в роботі педагога.

Утвердження демократичних основ життя суспільства, наявність у ньому творчих, ринкових орієнтацій зумовлюють посилення уваги до студентів, їх індивідуальних особливостей та потреб.

На сучасному етапі розвитку вищої школи діяльність педагогів набуває нових ознак, стає різноманітнішою, варіативнішою, такою, що враховує потреби, можливості й психологічні особливості студентів, гнучкою, адаптивною, здатною реагувати на зміни в освітньому просторі, неповторною, більш творчою за характером, гуманістично спрямованою на самореалізацію та саморозвиток особистостей як викладачів, так і студентів.

Зміст інноваційної діяльності вчителя можна розглядати через логіку розгортання етапів інноваційного процесу від моменту створення до реалізації авторської концепції, виходу в масову практику, а саме [4]:

– створення авторської ідеї навчання та виховання або авторської концепції;

- розробка змісту планів та програм шляхом реалізації ідеї в інноваційній педагогічній діяльності;
- первинна апробація та наступна корекція авторської концепції, пошук однодумців та нових аргументів на захист інновацій;
- реалізація авторської ідеї, оформлення цілісності інновації на основі експериментів та творчих пошуків;
- готовність нововведень до застосування в масовій практиці.

Серед проблем, пов'язаних з підготовкою фахівців у вищій школі виділяють такі:

- значний відрив академічної вищої освіти від професійної діяльності, тих змін, які відбуваються у сучасній школі;
- спрямованість підготовки, переважно, на зміст майбутньої діяльності, а не на способи її здійснення та їх відпрацювання;
- недостатнє врахування варіативного, творчого характеру педагогічної діяльності, можливостей проведення наукової роботи та перспектив професійного зростання майбутніх вчителів.

В. Сластьонін, та Л. Подимова вказують на стихійність, епізодичність підготовки педагогів до інноваційної діяльності, вбачаючи причину цього в тім, що процес професійного становлення не моделює її структуру.

Небезпідставні нарікання на курси фахових методик, що озброюють майбутніх учителів шаблонними методичними вказівками та розробками. Більшість методичних підручників та посібників орієнтують студентів на стандартну, інваріантну діяльність та "ідеальні" умови її здійснення. Крім того, недостатньо аналізується досвід учителів-практиків. Проблеми організації окремих видів робіт викладача та студентів також залишаються нез'ясованими. Зокрема не описані особливості інформаційної діяльності вчителів, спрямованої на пошук, відбір, опрацювання професійної інформації та її використання в педагогічній і науковій праці [3; 5].

Також не врахована гуманістична спрямованість діяльності вчителя, що передбачає не лише організацію роботи майбутніх вчителів, але й взаємодію в системі "викладач – студенти". З огляду на це, важливим, є ознайомлення студентів із різними формами педагогічної підтримки та ефективністю їх застосування у навчально-виховному процесі.

Теоретичний аналіз праць присвячених проблемам підготовки майбутніх вчителів до інноваційної діяльності дає підстави розділити їх на дві групи: підготовка майбутніх учителів у вищій школі та в системі післядипломної освіти. Остання проблема – достатньо розроблена у вітчизняній педагогіці, про що свідчать роботи українських науковців.

Концептуальні положення підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності найчіткіше сформульовані у роботі Є. Морозова та П. Підкасистого [6]. Ці науковці виділили такі її напрями: формування у студентів емоційно-ціннісного ставлення до інноваційної діяльності; озброєння знаннями та вміннями, пов'язаними із впровадженням нововведень; формування науково-педагогічного мислення майбутніх педагогів, методологічних та методичних основ організації дослідницької роботи.

При цьому підкреслюється необхідність введення у систему підготовки останнього компонента, що дозволить не тільки виховувати педагогів, які активно застосовують нові ідеї, але й здатних їх генерувати та експериментально перевіряти.

На першому рівні передбачається розвиток творчої спрямованості та сприйнятливості до нового, потреби в пошуковій діяльності студентів-першокурсників, формування в них здатності виявляти, формулювати, аналізувати й розв'язувати творчі педагогічні завдання.

На другому рівні студенти опановують основи методології наукового пізнання, педагогічного дослідження та методи педагогічних досліджень, знайомляться з основними поняттями інноваційної педагогіки, різноманітними типами інноваційних навчальних закладів та альтернативними загально педагогічними технологіями навчання.

На третьому етапі освоюються технології інноваційної діяльності. Тут майбутні вчителі беруть участь у розробці авторської програми (як колективної, так і індивідуальної), вчать аналізувати та прогнозувати розвиток нововведення, труднощі його впровадження.

Четвертий етап охоплює практичну роботу на експериментальному майданчику, застосування нововведення, корекцію, відстеження результатів експериментальної роботи, самоаналіз професійної діяльності.

Підготовку майбутніх учителів до інноваційної діяльності необхідно створювати, враховуючи взаємозв'язки та взаємодію традиційних курсів, що входять як невід'ємні складові в систему підготовки вчителів, та побудовою нових для них зв'язків й залежностей з інноваційною педагогікою. Інноваційна педагогіка як молода дисципліна має органічно ввійти до існуючої системи.

Аналіз змісту деяких програм [1; 3] мають переважно теоретичне, ніж практичне спрямування, передбачають розгляд на лекціях та семінарах-практикумах питань державної інноваційної політики в галузі освіти, правового забезпечення інноваційної освітньої діяльності, аналізу понять педагогічної інноватики, інноваційних освітніх технологій, різновидів інноваційних закладів освіти, концепцій та освітніх проектів, що стали основою масових педагогічних рухів.

Особлива увага зосереджується на нормативно-правовому забезпеченні інновацій та історичному огляді глобальних, широкомасштабних освітніх нововведень. Безумовно, це сприяє розширенню загального наукового кругозору студентів у галузі інноваційної педагогіки.

Практична частина курсів зорієнтована здебільшого на створення авторських програм, тобто інновацій у змісті освіти. Інноваційна педагогічна діяльність повинна спрямовуватися не стільки на підготовку нових програм (внесення змін у зміст навчальної інформації), скільки на аналіз та пошук оптимальних способів роботи викладача та студентів та стилів взаємодії з колегами та батьками студентів.

З огляду на те, що однією з причин низької інноваційної активності майбутніх вчителів, науковці вважають, недостатню поінформованість педагогів про суть інноваційної діяльності, її структуру, особливості, певні інновації, відзначимо важливість спецкурсів з основ педагогічної інноватики.

Тим часом серед труднощів, що виникають у ході впровадження майбутніми вчителями нових педагогічних технологій спеціалісти називають інформаційно-просвітницький спосіб їх передачі в практику. Невисока ефективність його пояснюється неадекватністю діяльності засвоєним знанням. Педагог мусить вжитися в технологію, пропустити її через систему власних емоцій, потреб та цінностей [2].

Питання методології та методики педагогічних досліджень мають спочатку вивчатися в курсі педагогіки, а далі – глибше і конкретніше – у спецкурсі з інноваційної педагогіки. За рахунок розвантаження змісту спецкурсу можна більше уваги приділити саме технологіям розвитку педагогічної творчості, застосовуючи індивідуально-творчий підхід до кожного студента.

Спецкурси, спецсемінари виконують інтегративну роль у системі підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності, поглиблюють зміст основних як загальнопедагогічних курсів, так і курсу фахової методики, конкретизують останні нововведеннями для певної навчальної дисципліни.

Курси методичних дисциплін треба будувати враховуючи не лише логіку викладання навчального предмета як окремої галузі наукового знання, а обов'язково налаштовуючи студентів на реальну педагогічну та інноваційну діяльність. Отже, система методичної підготовки має спиратися на структуру та зміст останніх.

Як відомо, професійна педагогічна підготовка відбувається у системі, яка включає дисципліни гуманітарного та соціально-економічного, природничо-наукового та циклів професійної та практичної підготовки.

Важлива роль у системі підготовки вчителів до інноваційної діяльності повинна відводитися й методичним дисциплінам.

Підготовка майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності вирішується на загальнопедагогічному та фаховому рівнях. Це передбачає вивчення студентами курсів загально педагогічних дисциплін. Змістову основу підготовки майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності повинні складати нововведення, що застосовуються на сучасному етапі у процесі фахової підготовки студентів [1; 2].

У організації занять поряд із традиційними використовуються інноваційні підходи, технології, методи, форми, засоби. Проте, специфіка навчальної дисципліни зумовлює певні обмеження у їх застосуванні. Так, 75% навчального часу на заняттях витрачається на практичне, а 25% – на теоретичне навчання. Значна частина часу відводиться на навчання опануванню різними видами предметно-перетворювальної діяльності. Відповідно, головні види діяльності студентів на заняттях – це навчання і праця. Характер трудової діяльності студентів (репродуктивний чи творчий) змінюється в залежності від складності навчального матеріалу та об'єктів трудової діяльності.

Зміст навчального матеріалу окремих модулів, розділів і тем навчальної програми дозволяє викладачам розробляти і проводити нестандартні заняття. Специфіка занять дозволяє використовувати не лише лінійну структуру, коли близько 80% студентів виконують один і той же вид роботи – повторення, вивчення нового матеріалу, виконання практичної роботи, але й паралельну, нелінійну. На заняттях нелінійної структури застосовуються групові форми організації навчально-трудої діяльності студентів. Заняття такої структури мають певні переваги, бо дозволяють ефективно працювати в умовах диференціації навчання. Проте, такі заняття складні для управління, їх проведення потребує високої майстерності викладача.

Як свідчить практика майбутні вчителі рідко застосовують групові форми роботи на етапі вивчення нового матеріалу, під час його закріплення. Традиційно групова форма організації роботи застосовується під час практичних робіт.

Останнім часом у практику ширше впроваджуються інтерактивні методики (навчання у взаємодії), використання яких можливе за умови парних та групових форм організації навчально-трудої діяльності. Суть інтерактивного навчання у тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх студентів [5].

Важливе завдання педагогічної підготовки майбутніх учителів полягає у творчих здібностях педагогів, здатних самостійно мислити, аналізувати різноманітні методичні та практичні матеріали, альтернативні підручники, програми, здійснювати їх відбір і будувати власну роботу у відповідності до сучасних вимог розвитку системи освіти. Випускник повинен вміти самостійно оцінювати і творчо застосовувати будь-які традиційні або нові підходи у навчанні.

Спираючись на концептуальні положення підготовки вчителів до інноваційної педагогічної діяльності в умовах вищої школи С. Морозов та П. Підласистий підкреслюють, що майбутні учителі повинні оволодіти базовими знаннями з педагогічної інноватики, інформацією про процеси оновлення сучасної школи, ознайомитися з досвідом вчителів-новаторів, які працюють у фаховій галузі, а також вчителів інших навчальних предметів.

Отже, теоретичну основу підготовки студентів до інноваційної діяльності складають виокремлені напрями інноваційної роботи вчителів у процесі навчання. До них відносяться: створення авторських програм, запровадження у процес фахової підготовки різноманітних типів, форм, методів навчання, ефективне поєднання традиційних та інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу (індивідуалізація навчання, робота з обдарованими студентами, інтерактивні методики, нестандартні заняття, метод проектів, теорія розв'язання винахідницьких задач, дидактичні ігри тощо), добір та створення засобів навчання, організація роботи студентів з навчальною інформацією на заняттях, пошук ефективних форм взаємодії викладача та студентів, видів підтримки й допомоги майбутнім учителям під час виконання практичних завдань.

Висновок. На основі проаналізованих існуючих в теорії й практиці підходів розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності, показано, що у процесі такої підготовки актуалізується проблема практичного освоєння майбутніми вчителями інновацій (загально-педагогічних, професійно-фахових, персонал-технологій). Аналіз теоретичних підходів до підготовки майбутніх учителів як суб'єктів інноваційної діяльності дозволив визначити, що на сьогоднішній день необхідне використання таких форм і методів у даному процесі, які поєднують інформаційно-просвітницьку та діяльну складові підготовки й спрямовані на формування особистості майбутніх учителів, здатних на високому рівні виконувати свою місію в соціальній та професійній структурі суспільства.

Перспективи подальших досліджень. Гуманістична спрямованість діяльності викладача, що передбачає не лише організацію роботи студентів, але й їх взаємодію із структурними елементами інноваційної системи.

Використані джерела

1. Корсак К. Педагогіка нового століття // Рідна школа. – 2001. – №10. – С. 13 – 16.
2. Кузьміна Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. – М.: Высшая школа, 1989. – 167 с.
3. Курило В.С. Інноваційні процеси в освітніх системах // Вісник ЛДПУ імені Т. Шевченка. – 2000. – №1. – С.138 – 141.
4. Оцінювання та вибір педагогічних інновацій: теоретико-прикладний аспект: Наук.-метод. посібник / Л.І. Даниленко, Л.В. Буркова, Н.Ф. Федорова та ін. – К.: Логос, 2001. – 185 с.
5. Паламарчук В.Ф. Грані пошуку і творчості // Педагогічні інновації у сучасній школі. – К.: Освіта, 1994. – 88 с.
6. Попова О.В. Становлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні у XX столітті. – Харків: ОВС, 2001. – 256 с.

Vdovenko I.S.

PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL BACKGROUND OF TRAINING FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF INNOVATION ACTIVITY

The article discusses psychological and educational components of training future teachers to use innovation activity and methods organization of learning and cognitive activity during the transition period of social and economic self-determination of the personality of future teacher.

Key words: *innovation activity, training, self-realization of the personality, pedagogical creativity, self-awareness, differentiation of learning, independence, intelligence, self-determination.*

Стаття надійшла до редакції 17.09.2013 р.